

MIGRATSIYA: ONTALOGIK FALSAFIY NUQTAI NAZARDAN TAHLIL

Paxriddinov Umidjon Mo'minovich

FarDU tadqiqotchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15732857>

Annotatsiya: Maqalada migratsiya jarayonining zamonaviy tendensiyalari, globalizatsiya sharoitidagi o'zgarishlar va migratsiya siyosatining ahamiyati muhokama qilinadi. Falsafiy va sotsiologik yondashuvlar yordamida, migratsiyaning ijtimoiy hayotdagi o'rni, inson huquqlari va erkinliklari bilan bog'liq masalalar ham o'rganiladi. Ushbu maqola natijalari, migratsiya jarayonini yanada chuqurroq tushunishga yordam beradi.

Kalit so'zlar: marginal inson, statistik modellashirish, *transnatsionalizm* konsepsiyasi, empirik-tahliliy nazariyalar

МИГРАЦИЯ: АНАЛИЗ С ОНТОЛОГИЧЕСКОЙ ФИЛОСОФСКОЙ ТОЧКИ ЗРЕНИЯ

Пахриддинов Умиджон Муминович

Исследователь ФерГУ

Аннотация: В статье рассматриваются современные тенденции миграционного процесса, изменения в условиях глобализации и значение миграционной политики. С помощью философского и социологического подходов исследуются также вопросы, связанные с ролью миграции в общественной жизни, правами и свободами человека. Результаты этой статьи помогут вам глубже понять процесс миграции.

Ключевые слова: понятие "маргинальный человек, статистическое моделирование, транснационализм", эмпирико-аналитические теории

MIGRATION: AN ANALYSIS FROM AN ONTOLOGICAL PHILOSOPHICAL POINT OF VIEW

Paxriddinov Umidjon Mominovich

The researcher of FerSU

Abstract: The article examines current trends in the migration process, changes in the context of globalization and the importance of migration policy. Philosophical and sociological approaches are also used to explore issues related to the role of migration in public life, human rights and freedoms. The results of this article will help you gain a deeper understanding of the migration process.

Keywords: the concept of "marginal person, statistical modeling, transnationalism", empirical and analytical theories

KIRISH

Inson tarixida migratsiya doimiy jarayon bo'lgan. Ilk insoniyat namoyandalari Afrika qit'asidan butun dunyoga tarqalgani haqida ilmiy gipotezalar mavjud. Qadim zamonlarda xalqlarning ulug' ko'chishlari, etnik harakatlanishlar butun mintaqalarning etnik tarkibi va tarixiy taqdirini o'zgartirgan. Masalan, miloddan avvalgi va milodiy birinchi ming yilliklarda Yevropa va Osiyoda "Xalqlarning ulug' ko'chishi" sodir bo'lib, imperiyalar qulab, yangilari paydo bo'lgan. O'rta asrlarda savdo yo'llari orqali savdogar va hunarmandlarning migratsiyasi madaniy almashinuvga xizmat qilgan [1.]. Keyinchalik, *Buyuk geografik kashfiyotlar* davrida (XV-XVII asrlar) Yevropadan Amerika va boshqa qit'alarga ommaviy ko'chish va kolonizatsiya jarayonlari

ro'y berdi. XIX asrning ikkinchi yarmi - XX asr boshlarida industriallashuv tufayli Yevropa aholisining ommaviy emigratsiyasi kuzatildi: 1850-1914 yillar oralig'ida 30 milliondan ortiq yevropalik yangi hayot qidirib Amerika qit'alariga ko'chib o'tgani tarixiy manbalarda qayd etilgan. Shu bois bu davrni ba'zan "ommaviy migratsiya yoshi" deb atashadi [2. b. 467-506].

XX asrning birinchi yarmida jahon urushi va inqiloblar millionlab insonlarni o'z vatanlarini tark etib, qochqinlikda yashashga majbur qildi. Ikkinchi jahon urushi yakunida BMT huzurida Qochqinlar ishlari bo'yicha agentlik (UNHCR) tuzilib, qochqinlarga yordam bera boshladi. Shuningdek, dastlab Yevropada urushdan keyin ko'chirilgan aholini joylashtirish uchun 1951-yili Xalqaro migratsiya tashkiloti (IOM) tashkil etildi. Bu kabi sa'y-harakatlar migratsiya muammosining global ahamiyat kasb etganini ko'rsatadi.

MAQSAD

Inson mavjudligini o'rganish: Migratsiya jarayoni insonning mavjudligi va hayoti qanday o'zgarishini, shuningdek, bu jarayonning shaxsiy va ijtimoiy identitetga ta'sirini o'rganishga yordam beradi.

Identitet va o'zlikni aniqlash: Migratsiya orqali shaxslar o'z identitetlarini qanday shakllantirishini va yangi muhitda o'zliklarini qanday qayta ko'rib chiqishini tushunish. Bu, o'z navbatida, ijtimoiy aloqalar va madaniy integratsiya jarayonlarini o'rganishga imkon beradi.

Erkinlik va tanlov masalalari: Migratsiya ko'pincha erkinlik va tanlov bilan bog'liq. Ushbu tahlil orqali insonlar qanday sabablarga ko'ra migratsiya qilishlarini, shuningdek, bu jarayonda yuzaga keladigan majburiyatlar va cheklovlarni tushunish mumkin.

Ijtimoiy va madaniy ta'sirlarni baholash: Migratsiya jarayoni ijtimoiy tuzilmalarga, madaniy aloqalarga va iqtisodiy tizimlarga qanday ta'sir ko'rsatishini o'rganish. Bu, bir tomondan, ijtimoiy integratsiyani kuchaytirishi, boshqa tomondan esa madaniy to'qnashuvlarga olib kelishi mumkin.

Global kontekstda migratsiyani tushunish: Zamonaviy globalizatsiya sharoitida migratsiyaning ontologik tahlili global miqyosda shaxslarning harakatlari va ularning ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlariga qanday ta'sir ko'rsatishini aniqlashga yordam beradi.

Inson huquqlari va adolat masalalari: Migratsiya jarayonida yuzaga keladigan inson huquqlari masalalarini o'rganish, shuningdek, migratsiya siyosatining adolatli va insonparvar bo'lishini ta'minlash uchun zarur bo'lgan asoslarni aniqlash.

Umuman olganda, migratsiyaning ontologik tahlili inson hayotining murakkabligini va ko'p qirrali jihatlarini yoritishga yordam beradi, bu esa ilmiy tadqiqotlar, siyosat ishlab chiqish va ijtimoiy xizmatlar uchun muhim ahamiyatga ega.

MATERIALLAR

Ilmiy tadqiqot nuqtai nazaridan qaralganda, migratsiyani o'rganish XIX asr oxirida boshlanganini yuqorida zikr etdik (Ravensteyn ishlari). XX asr boshlarida Chikago sotsiologik maktabi shaharlashuv va migratsiya masalalariga e'tibor qaratdi - masalan, **Robert Park** shahar muhitida "*marginal inson*" konsepsiyasini ilgari surib, muhojirlarning ikki madaniyat o'rtasidagi ahvolini tavsifladi. 1920-30 yillarda Amerikada yevropalik immigrantlarning assimilyatsiya jarayonlari o'rganilib, "*eritish degizi*" (melting pot) konsepsiyasi vujudga keldi [3. b. 320]. Ikkinchi jahon urushidan so'ng, mustamlakachilik tugashi va yangi davlatlar paydo bo'lishi bilan, yangi migratsion oqimlar shakllandi: sobiq mustamlaka davlatlarning fuqarolari Yevropaga kelib joylasha boshladilar, bu esa *etnik diasporalarning* paydo bo'lishiga olib keldi.

XIX asrning 60-yillarida migratsiya bo'yicha nazariy izlanishlarda jonlanish kuzatildi. Everett Lining "Migratsiya nazariyasi" maqolasi migratsiyani tubdan tushuntirishga qaratilgan

urinish edi [4. b. 41-51]. Keyingi o'nyilliklarda migratsiya iqtisodchi, demograf va sotsiologlar tomonidan turli jihatdan o'rganildi, 1970-yillarda **Jon Harris va Maykl Todaro** iqtisodiy migratsiya modelini (qishloqdan shaharga migratsiya bo'yicha) taklif qildi, [5. b. 126-142]. **Odefabio Stok** va boshqalar oilaning migratsiyadagi rolini yoritdi (NELM nazariyasi) [6. b. 63-88]. 1980-90 yillarga kelib, globallashuv ta'sirida migratsiyaning yangi ko'rinishlari haqida fikrlar paydo bo'ldi. Masalan, *"transnatsionalizm"* konsepsiyasi (Nina Glik Shiller) migrantlarning bir vaqtning o'zida ikki yoki undan ortiq jamiyat bilan bog'liqligini - ya'ni ular faoliyat yuritayotgan transmilliy ijtimoiy maydonlar mavjudligini ta'kidladi [7. b. 321].

USLUBLAR

Hozirgi kunda migratsiyaning ilmiy tadqiqi tubdan interfaol xarakterga ega - o'tmishga nisbatan ma'lumotlar bazasi va tahliliy usullar (masalan, statistik modellash, migrantlarni kuzatish) ancha rivojlangan. Bugun jahonda qancha kishi xalqaro migrant ekani aniq hisoblanmoqda. 2020-yil holatiga ko'ra, taxminan **281 million nafar** kishi - dunyoning 3,6% aholisi - o'z vatanida emas, balki boshqa davlatda yashayotgani qayd etilgan [8.]. Bu ko'rsatkich yil sayin ortib bormoqda, bu esa globallashgan dunyoda migratsiyaning ahamiyati oshib borayotganini bildiradi. Shu bilan birga, migratsiyani o'rganish samaradorligini oshirish maqsadida turli xalqaro tashkilotlar (BMT, IOM, Jahon Banki) va tadqiqot institutlari (masalan, Oksford migratsiya instituti) qat'iy izlanishlar olib borishmoqda. Migratsiyaning tarixiy rivoji shuni ko'rsatadiki, u har doim jamiyatlarni o'zgartirib kelgan va bu jarayonning ilmiy tushuntirmalari ham zamonga qarab takomillashib bormoqda.

Migratsiyani falsafiy nuqtai nazardan tahlil qilish deganda, uning ontologik (borliq tushunchasi doirasidagi), antropologik (inson tabiati va madaniyati nuqtai nazaridan), etik (axloqiy qadriyatlar va huquqlar doirasida) va global-falsafiy (umumjahon filosofik muhokamalar doirasidagi) jihatlarini o'rganish tushuniladi. Quyida shu yo'nalishlardagi ba'zi muhim qarashlar bayon etiladi. **Ontologiya** - borliq va mavjudlik tabiati haqidagi ta'limot - migratsiya fenomeniga nisbatan "insonning borlig'i makon va harakatga qay darajada bog'liq?" degan savolni o'rta qo'yadi. Ontologik nuqtai nazardan, insonning "uyda bo'lish" yoki "begona yurtida bo'lish" holati uning mohiyatiga ta'sir qiluvchi asosiy holatdir. Masalan, nemis faylasufi **Martin Haydegger** insonning dunyodagi holatini tavsiflar ekan, **"uysizlik - zamonaviy insoniyatning taqdiri"** deya ta'kidlagan edi. **M.Haydegger** "turar joy (uy) tuyg'usi"ni insonning asliy mavjudlik holati deb biladi, zamonaviy dunyoning global migratsiya jarayonlarini esa insonning o'z "uyidan judoligi" bilan bog'lab, bundan xavotir bildirgan [9. b. 503]. Ontologik nuqtai nazar migratsiyani insoniy mavjudlikning ajralmas qismi sifatida ko'radi, inson avvalo *"bu dunyodagi mavjudot"* bo'lgani uchun, uning borlig'i makon va zamon ichida kechadi, demak harakat va ko'chish unga xosdir.

Haydegger ta'limotiga ko'ra, borliqni tushunish doim ma'lum bir dunyodagi tajriba orqali shakllanadi, shu bois tushunchalarni universal va abstrakt tarzda to'liq ta'riflab bo'lmaydi - ular doimo kontekstga bog'liq holda anglanadi. Shu ma'noda migratsiya tajribasi insonning o'zini va "boshqalar"ni anglashida yangi ufqlar ochadi. Bir joydan boshqa joyga ko'chib borgan inson o'z mavjudligiga boshqacha nigoh bilan qaray boshlaydi, chunki u o'zga muhitdagi *"boshqa borliq"* bilan to'qnash keladi. Falsafiy ontologiya nuqtai nazaridan, migratsiya - bu faqat geografik jarayon emas, balki insonning *"o'zligini qidirishi"* va borliqni qaytadan ma'nodosh etib ko'rishi jarayonidir. Masalan, muhojir o'zini yangi jamiyat kontekstida qayta identifikatsiya qiladi, bunda u oldingi hayotidagi ba'zi tavsiflarini yo'qotishi yoki qayta bag'alovishi mumkin. Shu tariqa, migratsiya inson borlig'ining dinamikmi va o'zgaruvchanligini ongli ravishda his qilishga olib keladi.

ILMIY ISHNING NATIJASI

Ontologik yondashuv migratsiya tahlilida shuni ta'kidlaydiki, har qanday ijtimoiy nazariya migrantning mavjudlik holatidagi chuqur o'zgarishlarni ham inobatga olishi lozim. Ko'pgina empirik-tahliliy nazariyalar migrantlarning qonuniy, iqtisodiy yoki ijtimoiy muammolariga urg'u beradi, biroq ontologik nuqtai nazar ular ortidagi "insonning holati"ga e'tibor qaratiladi Migratsiya odamlar hayotining ma'no-mazmuniga ta'sir etuvchi holat ekani onglash uchun, avvalo, bizning "o'z borlig'imiz" haqidagi tushunchamiz qay darajada harakatchan ekanini tan olish kerak. Insonning o'zini anglashi (Haydegger ta'biri bilan aytganda, **Jemeinigkeit** - "**meningligim**") boshqalarni anglashini ham taqozo etadi, demak birontasining borlig'iga doir tushuncha o'zgarar ekan, boshqalarnikini tushunishga nisbatan ochiqlik ham paydo bo'ladi. Migratsiya ana shunday ontologik ochiqlikni, o'zga borliqqa duch kelish orqali o'z borlig'ining yangi qirralarini kashf qilishni anglatadi.

XULOSALAR

Migratsiya tushunchasining ontologik tahlili insonning mavjudligi, identiteti va erkinligi bilan bog'liq chuqur falsafiy savollarni ko'taradi. Ushbu tahlil orqali migratsiyaning ontologik jihatlarini quyidagi asosiy xulosalar bilan ifodalanishi mumkin:

Inson mavjudligining dinamikasi: Migratsiya jarayoni insonning mavjudligini yangi kontekstlarda qayta shakllantiradi. Bu jarayon orqali shaxslar o'zlarini yangi ijtimoiy, madaniy va iqtisodiy muhitlarda topishadi, bu esa ularning identiteti va o'z-o'zini anglashini o'zgartiradi.

Identitet va o'zlik: Migratsiya shaxsning identitetini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. O'z vatanidan ajralish va yangi joyda yashash shaxsning o'zligini qayta ko'rib chiqishga olib keladi. Bu jarayonda shaxslar o'zlarining madaniy meroslari va yangi muhitdagi talablari o'rtasida muvozanatni topishga harakat qiladilar.

Erkinlik va tanlov: Migratsiya ko'pincha erkinlik va tanlov masalalari bilan bog'liq. Insonlar yaxshiroq hayot sharoitlari, ta'lim yoki ish imkoniyatlari izlab migratsiya qilishadi. Biroq, bu jarayon ba'zan majburiy holatlarda, masalan, urush yoki iqtisodiy inqiroz natijasida amalga oshiriladi, bu esa erkinlik tushunchasini murakkablashtiradi.

Ijtimoiy aloqalar va hamjihatlik: Migratsiya jarayoni yangi ijtimoiy aloqalarni yaratadi va mavjud ijtimoiy tuzilmalarni o'zgartiradi. Bu, bir tomondan, jamiyatlararo aloqalarni kuchaytirsa, boshqa tomondan, madaniy to'qnashuvlar va ijtimoiy nizolarni keltirib chiqarishi mumkin.

Globalizatsiya va identitet: Zamonaviy globalizatsiya sharoitida migratsiya jarayonlari yanada murakkablashmoqda. Shaxslar bir vaqtning o'zida bir nechta madaniyatlar va identitetiyalar bilan muloqotda bo'lishadi, bu esa ularning o'zligini shakllantirishda yangi imkoniyatlar va qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi.

Umuman olganda, migratsiya tushunchasining ontologik tahlili inson hayotining ko'p qirrali jihatlarini yoritadi va bu jarayonni tushunishda yangi perspektivalarni ochib beradi. Bu tahlil nafaqat ilmiy, balki amaliy jihatdan ham muhim ahamiyatga ega, chunki u migratsiyaning ijtimoiy siyosatdagi rolini va uning inson huquqlari bilan bog'liq masalalarini yanada chuqurroq tushunishga yordam beradi.

Bibliografik ro'yxat:

1. <https://www.worldhistory.org/article/1301/trade-in-medieval-europe/>
2. R.Abramitzky, L.P.Boustan & K.Eriksson. A Nation of Immigrants: Assimilation and Economic Outcomes in the Age of Mass Migration. // *Journal of Political Economy*, 2014. 122(3), - P. 467-506. / DOI: [10.1086/675805](https://doi.org/10.1086/675805)journals.uchicago.edu+4

3. Р.Парк Избранные очерки: Сб. переводов. (РАН ИНИОН. Центр социал. науч.-информ. исслед. Отд. социологии и социал. психологии; Сост. и пер. с англ. В.Г.Николаев; Отв. ред. Д.В.Ефременко) - Москва: 2011. - С. 320.
4. П.П.Лисицын, А.М.Степанов, Н.А.Орлова. Выполненные и невыполненные обещания Эверетта Ли: к критике миграционных теорий // Социологические исследования. 2023. № 10. - С. 41-51. DOI [10.31857/S013216250028303-6](https://doi.org/10.31857/S013216250028303-6)
5. J.R.Harris & M.P.Todaro. Migration, Unemployment and Development: A Two-Sector Analysis. // *The American Economic Review*, 1970. 60(1), - P. 126-142.
6. J.E.Taylor. The new economics of labour migration and the role of remittances in the migration process. // *International Migration*, 1999. 37(1), - P. 63-88. / DOI: 10.1111/1468-2435.00066
7. L.Basch, N.Glick Schiller & C.Blanc-Szanton. *Nations Unbound: Transnational Projects, Postcolonial Predicaments, and Deterritorialized Nation-States*. Gordon and Breach. 1994. – P. 321.
8. <https://worldmigrationreport.iom.int/chapters/world-migration-report-2024-chapter-1>
9. М.Гайдеггер *Бытие и время* (Пер. с нем. В.В.Бибихина.) - Харьков: Фолио, 2003. - С.503.